

Коваленко А. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Марченко Т. С.,
магістрантка
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню проблеми маніпулювання у сучасних англомовних ЗМІ. Досліджуються особливості мовного маніпулювання та розглядаються класифікації тактик і стратегій. Під час дослідження були виявлені та систематизовані мовні засоби, що реалізують маніпулятивні тактики та стратегії на матеріалі медіа-текстів політичного спрямування англомовних видань *The Independent*, *The Times*, *The New York Times*, *The Los Angeles Times*.

Ключові слова: ЗМІ, мовне маніпулювання, стратегія, тактика, мовні засоби.

Постановка проблеми. Головну роль у процесі побудови інформаційної картини світу відіграють засоби масової інформації (ЗМІ). Проте ЗМІ не лише інформують аудиторію про значимі події, але і спотворюють уявлення про те, що відбулося, а також керують суспільною думкою, використовуючи при цьому різні стратегії, тактики та засоби маніпулювання інформацією.

У сучасному суспільстві головним інструментом комунікації і зокрема медіа комунікації є мова, тому вона є основним способом маніпулювання громадською думкою. Отже актуальною стає проблема прихованого інформаційно-психологічного впливу на людину за допомогою мовних засобів.

Сучасні політичні тексти пронизані маніпулятивними стратегіями. Маніпулювання політичною свідомістю – це звичайний в світовій політичній практиці феномен, що не отримує у вітчизняній науці досить глибокого висвітлення, чим і зумовлюється необхідність його всебічного вивчення.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення маніпулювання свідомістю за допомогою традиційних медіа неодноразово ставало предметом досліджень таких науковців, як С. Кара-Мурза [1], Й.А. Стернін [2], Т.А. ван Дейк [3], Р. Дилтс [4], Дж. Брайант [5] та інших. Вивченню маніпулятивного потенціалу періодичних видань присвячені роботи комунікативно-прагматичного напрямку Н. Хомського [6], О.С. Іссерс [7], К.Є. Калініна [8], О.В. Горіної [9], А.В. Радюк [10], Н.Г. Сіденко [11]. Однак, незважаючи на численні дослідження, вивчення механізмів мовного впливу в ЗМІ є актуальним у сучасній лінгвістиці.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні, систематизуванні та аналізі мовних засобів реалізації стратегій і тактик маніпулювання у сучасних англомовних ЗМІ.

Виклад основного матеріалу. Маніпулювання свідомістю – це вплив на психіку та свідомість особистості з метою зміни і управління ціннісними орієнтаціями, формування

штучних потреб, емоційного настрою для зміни поведінки в інтересах ініціатора маніпулятивного впливу [12, с. 141].

Найбільш потужним інструментом маніпулювання є мова. Так, О.М. Бикова характеризує мовленнєве маніпулювання як вид мовного впливу, який використовується для прихованого впровадження у психіку адресата цілей, намірів, відносин або установок, котрі не збігаються з тими, які є у адресата на даний момент [13, с. 99].

Мовне маніпулювання пояснюється засобами «значимого варіювання», а саме вибором із безлічі можливих мовних засобів опису тих, які мають вигідні для маніпулятора відтінки значення [14, с. 42]. Способи мовленнєвого впливу, які використовуються при маніпулюванні, дуже різноманітні: від навмисного спотворення в тексті реальної дійсності за допомогою закріплення за ключовими словами не властивих їм раніше конотацій до тонкої, віртуозної гри слів, створення бажаного враження за допомогою засобів мовної виразності – тропів, стилістичних (риторичних) фігур тощо [15, с. 174].

Саме прагматичний підхід дає можливість розглянути мовленнєве маніпулювання як дію, яка має великий запас комунікативних тактик та стратегій, які використовує адресант з метою ефективного впливу на свідомість адресата і досягнення своїх комунікативних завдань.

К.Є. Калінін стверджує, що комунікативна стратегія – це запланований адресантом повідомлення ряд мовних і немовних дій, спрямованих на реалізацію його комунікативних інтенцій, які полягають у тому, щоб викликати з боку адресата той чи інший комунікативний ефект [8, с. 8].

Комунікативна тактика визначається як мовленнєва дія, що відповідає певному етапу в реалізації тієї чи іншої стратегії [16, с. 49]. Тобто, тактика є інструментом втілення стратегії і підпорядкована її основній меті. Стратегія досягає основної цілі через рішення проміжних тактичних завдань.

Конкретні форми комунікації (мовні форми), що безпосередньо сприймаються об'єктом, за допомогою яких маніпулятор реалізує техніку впливу, називають засобами маніпулювання [17, с. 94].

Серед головних тактик є такі: переакцентування (замовчування), надягання маски (солідаризація), наклеювання ярликів, звинувачення / ображення, натяк / інтрига [11], «вуалізація», тобто затушовування небажаної інформації [2], тактика ціннісних орієнтацій адресата, тактика порівняння, тактика критики

[7], тактика створення опозиції «свій-чужий», тактика створення загрози, тактика перебільшення [18].

На сьогодні єдиної класифікації стратегій маніпулювання ще не визначено, тому пропонуємо розглянути класифікації різних вчених для їх порівняння.

Так, наприклад, П. Браун і С. Левінсон пропонують чотири типові метакомунікативні стратегії: стратегія відкритості і прямого вираження сенсу, стратегія позитивної ввічливості, стратегія негативної ввічливості і стратегія ухиляння, або вуалювання [19, с. 68 – 70].

О.С. Іссерс вважає, що основними стратегіями є ті, які безпосередньо пов'язані з впливом на адресата, його модель світу, систему цінностей, поведінку: стратегії інформування, дискредитації, підпорядкування тощо. Допоміжні стратегії сприяють ефективній організації діалогової взаємодії і можуть бути поділені на прагматичні (побудова іміджу, формування емоційного настрою), діалогові (контроль над темою, контроль над ініціативою) і риторичні (залучення уваги, драматизація) [7, с. 14].

У нашому дослідженні ми користуємось класифікацією стратегій за критерієм «об'єкт маніпулювання», відповідно до якого виділяють комунікативні стратегії, характерні для англійського ділового дискурсу: маніпулювання репутацією (чорний піар / дискредитація), маніпулятивне акцентування (драматизація, нормалізація, персоналізація, фрагментація), маніпулювання імпліцитними смислами (doublespeak) [10, с. 182].

Розглянемо статтю під заголовком *President Trump boasts he's turned around American industry. With the election at hand, here are the facts*, в якій втілюється стратегія маніпулювання репутацією.

President Trump prefers sweeping superlatives when he talks about his record on the economy. The Republican tax law has "the biggest tax cuts and reform in American history" (they're not). The new trade pact with Mexico and Canada is "the most important trade deal we've ever made by far" (the changes are more modest). And the unemployment rate has fallen "to the lowest level in more than 50 years" (it's 49 and the continuation of a nine-year trend) (The Los Angeles Times. – November 04, 2018).

Одним із основних способів реалізації стратегії маніпулювання репутацією є тактика критики. У заголовку статті актуалізується тактика критики. Використовуючи дієслово з негативною конотацією *to boast*, яке має значення *to talk with excessive pride and self-satisfaction about one's achievements, possessions, or abilities* [20], автор одразу дає сигнал про те, що Дональд Трамп надмірно вихваляється про свої досягнення.

У першому реченні статті автор використовує дисфемізм *to sweep superlatives*. Дієслово *to sweep* визначається як *to move or push (someone or something) with great force* [20]. Українською це словосполучення перекладається як *розкидати, сунати прикметники в найвищому ступені порівняння*. Таким чином, він натякає на те, що Дональд Трамп безпідставно вихваляється про свої неправдиві здобутки. Крім того, після кожної фрази про досягнення Республіканської партії автор додає свої ремарки, дискредитуючи та критикуючи президента. Отже, пейоративна лексика та дисфемізми реалізують тактику критики, якою керуються автори для стратегії маніпулювання репутацією.

Розглянемо наступний приклад:

Ukraine Imposes Martial Law to Combat Russian Aggression.

Ukraine's parliament voted Monday to impose martial law in parts of the country to fight what its president called "growing aggression" from Moscow after a weekend naval confrontation off the disputed Crimean Peninsula in which Russia fired on and seized three Ukrainian vessels amid renewed tensions between the neighbors. Ukrainian President Petro Poroshenko asked lawmakers in Kiev to institute martial law, something the country did not do even during the worst of the fighting in the east that killed about 10,000 people. After a five-hour debate, parliament overwhelmingly approved his proposal...The locations chosen were ones that Poroshenko identified as potentially in the front line of any Russian attack. The capital of Kiev is not under martial law. Poroshenko said it was necessary because of intelligence about "a highly serious threat of a ground operation against Ukraine." He did not elaborate. "Martial law doesn't mean declaring a war," he said...It also contained vaguely worded steps such as "strengthening" anti-terrorism measures and "information security" that could curtail certain rights and freedoms. But Poroshenko also pledged to respect the rights of Ukrainian citizens (Time. – November 27, 2018).

У цій статті автор керується такими стратегіями як дискредитація, персоналізація, маніпулювання імпліцитними смислами та нормалізація, щоб привернути увагу читача до конкретної особистості, а не до події та дискредитувати її політику. Серед головних тактик – тактика переакцентування, тактика вуалізації, тактика натяку та тактика створення загрози.

Хоча за заголовком стаття повинна бути пов'язана з воєнним станом, автор концентрує всю увагу читача на особі Петра Порошенка та з деяким глузуванням коментує його дії. У першому реченні статті словосполучення *growing aggression* взяте у лапки, таким чином автор ставить під сумнів слова президента. Також він вживає гедж-маркер *what its president called*, імпліцитно стверджуючи, що сам він так не вважає і, на його думку, зростаючої агресії немає. Отже, за допомогою повторів *he, Poroshenko, Ukrainian President* та гедж-маркера було реалізовано тактику переакцентування, що є складовою частиною стратегії персоналізації.

Замість прямого дієслова *"to detain"*, згадуючи про захоплені Росією українські кораблі, автор використав синонімічне слово *"to seize"*, яке крім значення «захопити», має досить позитивні конотації, такі як «охоче взяти ініціативу» або «скористатися можливістю», що додає двозначності висловлюванню. Таким чином, можна зробити висновок, що у статті присутнє маніпулювання імпліцитними смислами (doublespeak), що втілюється за допомогою тактики вуалізації.

Стратегія нормалізації була реалізована за допомогою тактики вуалізації. Автором було використано такий засіб, як евфемізм *renewed tensions*, замість *"confrontations"* та метонімія *between the neighbors*. Привертає увагу також фраза *something the country did not do even during the worst of the fighting in the east that killed about 10,000 people*.

Ми можемо стверджувати, що стратегія дискредитації втілена за допомогою тактики натяку. Автор виражає свою думку про те, що він не згоден з позицією П. Порошенка і введення воєнного стану не було доцільним. Тут автор використовує іронію, пейоративну лексику *the worst of the fighting* та наводить статистичні

дані, таким чином апелюючи одночасно до інтелекту та почуттів читачів, він ставить під сумнів, чому воєнний стан не було використано тоді, при набагато гірших умовах. За допомогою пейоративного дієслова *did not elaborate* автор втілює тактику критики та наголошує, що президент не прояснив та не обдумав у достатній мірі своє рішення. Ця тактика підкріплюється словосполученням *vaguely worded steps* для опису слів президента, що також має негативне значення.

Крім того, були використані слова-афективи, такі як *rights* та *freedoms*, які реалізують тактику створення загрози та апелюють до почуттів читачів. Їхній ефект посилюється у словосполученні *could curtail certain rights and freedoms* (*обмежити права та свободи*), в якому автор вказує на потенційну небезпеку жителів втратити свої права та свободи. Отже, таким чином, автор намагається сказати, що рішення П. Порошенка було недоцільним, він сам не зміг чітко пояснити нагальність таких змін, які, до того ж, можуть обмежити права та свободи громадян.

Тому, щоб реалізувати згадані вище стратегії, автором було використано повторення та гедж-маркер для актуалізації тактики переакцентування; синоніми, для утворення більш розмитого семантичного значення, метонімію та евфемізми для тактики вуалізації; іронію та пейоративну лексику для тактики натяку; слова-афективи для тактики створення загрози.

Необхідно зазначити, що часто журналісти вдаються до більш емоційного представлення подій, щоб привернути увагу читачів, а також для дискредитації конкретної особистості. Наведемо приклад статті, в якій автор керувався стратегією драматизації та стратегією дискредитації.

It prompted outrage after a peaceful march by Central American migrants in Mexico veered out of control on Sunday afternoon, as hundreds of people tried to evade a Mexican police blockade and ran toward a border crossing into San Diego...The photo drew anger from many over President Trump's anti-immigrant rhetoric, harsh tactics and uncompromising policies.. To some of those expressing outrage, the photograph offered evidence of what they say is the Trump administration's draconian approach to immigration, including his response to a caravan of migrants, whom Mr. Trump has vilified without evidence, as well as immigrants and refugees fleeing violence in their homelands. Several Democratic lawmakers decried the use of tear gas on vulnerable people. "Federal agents' use of tear gas on innocent civilians, many of them children, at our southern border is a shocking and heavy-handed use of force that we must condemn and heavily scrutinize", Rep. Diana DeGette of Colorado said on Twitter... The smoking tear gas canister sits in a culvert to the left, behind the woman, who is wearing a shirt with characters from Disney's "Frozen" on it, and the two children. Tear gas can cause burning in the eyes, nose and mouth, as well as on the skin, according to the Centers for Disease Control and Prevention. It can also cause shortness of breath and a choking sensation. A large enough dose in a confined space can cause blindness and chemical burns, while studies suggest that tear gas has the potential to cause serious harm to vulnerable populations, including children...(The New York Times. – November 26, 2018).

Автор статті використав тактику звинувачення, тактику створення опозиції «свій-чужий» для реалізації стратегії дискредитації, тактику перебільшення та тактику ціннісних орієнтацій адресата для реалізації стратегії драматизації. Він протиставляє Дональда

Трампа жителям Центральної Америки. *"It prompted outrage after a peaceful march by Central American migrants in Mexico veered out of control on Sunday afternoon, as hundreds of people tried to evade a Mexican police blockade and ran toward a border crossing into San Diego"*. У цьому реченні автор використав такий засіб, як антитеза *outrage* та *peaceful*, де головним все-таки є слово *peaceful*, а також евфемізм *to evade* замість *to escape* або *to avoid*, протиставляючи мирний образ біженців та войовничий образ влади. Отже, за допомогою антитези та евфемізму реалізується тактика створення опозиції «свій-чужий».

Крім того, для дискредитації політики президента було використано пейоративну лексику, наприклад *harsh tactics*, *uncompromising policies*, *draconian approach*, *shocking*, *heavy-handed*, яка актуалізує тактику звинувачення. Для реалізації тактики перебільшення було використано дієслова з більшим смисловим навантаженням. Замість нейтрального дієслова *to criticize* було використано *to condemn*, яке має такі значення, як *"express complete disapproval of; censure"* та *"to sentence (someone) to a particular punishment, especially death"* [20]. Замість нейтрального *"to examine"*, *"to study"* автор використав словосполучення *heavily scrutinize*. Керуючись тактикою ціннісних орієнтацій, автор використав метафору *the smoking tear gas canister sits in a culvert*, посилення на авторитетну думку *according to the Centers for Disease Control and Prevention* для демонстрації всіх негативних наслідків сльозогінного газу, а також слова-афективи, такі як *anger*; *to vilify*; *violence*, *innocent*.

Отже, антитеза та евфемізм актуалізують тактику створення опозиції «свій-чужий»; пейоративну лексику, тактику звинувачення; синоніми з більшим смисловим навантаженням, тактику перебільшення, метафору та слова-афективи, тактику ціннісних орієнтацій.

Розглянемо приклад статті, в якій актуалізується стратегія нормалізації. Стратегія нормалізації зменшує серйозність новини, а також виражає не впевненість автора в описаних ним подіях. Вона реалізується автором за допомогою тактик замовчування та вуалізації, тобто затушовування небажаної інформації.

An Iranian-Norwegian citizen allegedly collaborated with Tehran's intelligence services in purported plot to kill an Arab Iranian dissident. Iran's relations with the European Union face a fresh potential crisis over an alleged scheme to assassinate a dissident in Denmark. Danish officials said a Norwegian suspect of Iranian descent tied to Iran's intelligence services was behind the plot to assassinate an Arab Iranian opposition activist who is also a citizen of Denmark. They presented no evidence. Top Danish officials called for sanctions against Iran over the plot. Denmark summoned its ambassador to Tehran back to Copenhagen on Wednesday for consultations, an Iranian official said ... Iran's foreign ministry spokesman Bahram Qassemi dismissed the accusations, calling them "plots and conspiracies" meant to harm relations between Tehran and Europe. "Without providing any evidence, Danish police on Tuesday linked so-called Iranian agents of attacking a person in the country", he was quoted as saying. News of the alleged plot comes just days before the imposition of fresh US sanctions on Iran that Europe has so far resisted... The alleged plot comes almost a year after Ahmad Mola Nissi, founder of Arab nationalist group Ahvaz, was shot dead in the Netherlands capital under still mysterious circumstances... (The Independent. – November 2, 2018).

Засіб, що реалізує тактику переакцентування та простежується по всій статті – це засіб повторення. Автор виражає свою невпевненість у подіях, повторюючи слова “allegedly”, “alleged”, “purported”, що визначаються, як “stated as a fact but without any proof”, “that has been stated to have happened or to be true, when this might not be the case” [20]. Маніпулювання відбувається за рахунок постійного повторення цих виразів. Крім того, постійно наголошується, що данська поліція та чиновники не мають доказів намірів про вбивство. Тактика вуалізації була втілена за рахунок евфемізмів *Iran's relations with the European Union face a fresh potential crisis*. Автор видає спробу вбивства за «потенційну кризу». Маніпулювання також можна простежити у конструкції з квазіекспліцитним суб'єктом, наприклад *an Iranian official said, Danish officials said*. Таким чином, автор знімає відповідальність з себе за повідомлену інформацію та з людини, слова якої згадує в статті. Отже, повторення втілюють тактику переакцентування, а евфемізми та конструкції з квазіекспліцитним суб'єктом втілюють тактику вуалізації.

Продемонструємо результати проведеного дослідження у таблиці 1.

Таблиця 1

Мовні засоби реалізації маніпулятивних стратегій і тактик

Стратегії	Тактики	Мовні засоби
Стратегія дискредитації	Тактика критики	Пейоративна лексика Дисфемізми
	Тактика створення загрози	Слова-афективи
	Тактика звинувачення	Пейоративна лексика Слова-афективи
	Тактика натяку	Іронія Пейоративна лексика
	Тактика створення опозиції «свій-чужий»	Антитеза Евфемізми
Стратегія маніпулювання імпліцитними смислами	Тактика вуалізації	Синоніми з розмитим або подвійним семантичним значенням
Стратегія персоналізації / фрагментації	Тактика переакцентування	Повторення Гедж-маркери
Стратегія нормалізації	Тактика переакцентування	Повторення Номіналізація
	Тактика вуалізації	Евфемізми Метонімія Конструкції з квазіекспліцитним суб'єктом
Стратегія драматизації	Тактика ціннісних орієнтацій	Слова-афективи Метафора
	Тактика створення загрози	Слова-афективи
	Тактика перебільшення	Синоніми з більшим смисловим навантаженням

Висновки. Отже, проведений аналіз продемонстрував, що сучасні англомовні ЗМІ активно використовують стратегії та тактики маніпулювання у статтях політичного спрямування.

Ми можемо стверджувати, що найчастіше вони керуються стратегією маніпулювання репутацією або стратегією дискредитації, що передбачає втілення тактики критики, тактики створення загрози, тактики звинувачення, тактики натяку та тактики створення опозиції «свій-чужий». Перспективу подальших розвідок вбачаємо у поглибленому аналізі маніпулювання в сучасних англомовних ЗМІ у прагмалінгвістичному аспекті.

Література:

1. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. Москва : Эксмо, 2005. 832 с.
2. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. Воронеж : Истоки, 2001. 252 с.
3. Dijk T.A. *Power and the news media. Political Communication and Action*. Hampton Press, 1995. pp. 9 – 36.
4. Diltz R.B. *Sleight of Mouth: The Magic of Conversational Belief Change*. California : Meta Publications, 2001. 330 p.
5. Bryant J. *Fundamentals of Media Effects 2 Edition*. Illinois : Waveland Press, 2013. 410 p.
6. Chomsky N. *Necessary Illusions Thought Control In Democratic Societies*. London : Pluto Press, 1999. 573 p.
7. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Из-во ЛКИ, 2008. 228 с.
8. Калинин К.Е. *Коммуникативные стратегии убеждения в англоязычном политическом дискурсе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2009. 21 с.*
9. Горина Е.В. Коммуникативные технологии манипуляции в СМИ и вопросы информационной безопасности : учеб.-метод. пособие. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. 67 с.
10. Радюк А.В. Коммуникативные стратегии как способ манипулятивного речевого воздействия в английском деловом дискурсе. Вестник Ленинградского государственного университета им. Пушкина. 2013. № 4. С. 181 – 190.
11. Сіденко Н.Г. Инструменти мовленнєвої маніпуляції в англомовній «жовтій» пресі. Записки з романо-германської філології. 2014. № 2. С. 105 – 113.
12. Карасько В.Г. Словарь-справочник по социальной психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 415 с.
13. Быкова О.Н. Языковое манипулирование. Теоретические и прикладные аспекты речевого общения. 1999. № 1. С. 99 – 103.
14. Доценко Е. Л. Психология манипуляции. Москва : ЧеРо, 1996. 144 с.
15. Ильичева Ю.А. Речевое манипулирование в политическом тексте. Вестник Санкт-Петербургского университета. 2013. № 4. С. 172 – 184.
16. Копнина Г.А. Речевое манипулирование : учебное пособие. Москва : Флинта, 2008. 176 с.
17. Дяченко О.В. *Складові механізми реалізації мовної маніпуляції в політиці. Політичне життя. 2018. № 2. С. 91 – 96.*
18. Найдина Д.С. Классификация стратегий и тактик манипулирования по аспекту объекта воздействия. Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2015. № 4. С. 123 – 126.
19. Brown P. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
20. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford University Press, 2003. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

Коваленко А. Н., Марченко Т. С. Языковые средства реализации манипулятивного влияния в современных англоязычных СМИ

Аннотация. Статья посвящена изучению проблемы манипулирования в современных англоязычных СМИ. Исследуются особенности языкового манипулирования и рассматриваются классификации тактик и стратегий. Во время исследования были выявлены и систематизированы языковые средства, реализующие манипулятивные тактики и стратегии на материале медиа-текстов политического направления англоязычных изданий *The Independent*, *The Times*, *The New York Times*, *The Los Angeles Times*.

Ключевые слова: СМИ, языковое манипулирование, стратегия, тактика, языковые средства.

Kovalenko A., Marchenko T. The language means of manipulation in modern English mass media

Summary. The article focuses on the analysis of manipulation in modern English mass media. The characteristic features of linguistic manipulation are investigated and the classifications of tactics and strategies are examined. The study identified and systematized language means that implement manipulative tactics and strategies in political media texts in modern English newspapers *The Independent*, *The Times*, *The New York Times*, *The Los Angeles Times*.

Key words: mass media, linguistic manipulation, strategy, tactics, language means.